

Цілі і засоби в політиці

Політика виникає і здійснюється заради певної мети, яка внутрішньо суперечлива і різноманітна. Її **вища мета** в соціальній системі – інтеграція внутрішньо диференційованого суспільства, пов'язання конфлікуючих приватних устремлень громадян із загальною метою всього суспільства. Ще Платон по суті виявив цю мету політики. Він писав: «політика як царське мистецтво прямим плетінням сполучає вдачі мужніх і розсудливих людей, об'єднуючи їх життя однодумністю і дружбою, створюючи таким чином прекрасну і пишну з тканин». Вища мета політики важко реалізується на ділі, оскільки припускає знаходження прийнятої для всіх сторін міри поєднання конфлікуючих інтересів груп, що володіють нерівними ресурсами і можливостями політичного впливу і переслідуючими в політиці в першу чергу свої власні інтереси. Тому ефективно вплинути на конкуруючі приватні інтереси і приборкати груповий егоїзм можна за допомогою певних засобів і методів.

Засоби політики є інструментами знаряддя практичного здійснення цілей, перетворення ідеальних мотивів в реальні дії. Це законодавчі акти, пропагандистські кампанії, страйки, озброєна сила, гроші, що витрачаються на електоральну боротьбу і т. д. **Методи** політики звичайно характеризують способи дії на її об'єкти. До них відносяться: насильницький і ненасильницький методи, примушення і переконання.

Питання про вплив цілей і засобів на результати і етичну оцінку політики відвіку є предметом гарячих суперечок серед різних переконань, і з цього приводу можна виділити три основні точки зору:

- характер політики і інших дій визначається їх метою;
- пріоритетний вплив на етичну значущість політики роблять виконувані засоби;
- як мета, так і засоби однаково важливі для додання політиці гуманного характеру і вони повинні бути відповідні один одному і з конкретною ситуацією.

Широко відомими прихильниками **першого** підходу були Макіавеллі (більше як теоретик) і Ленін (переважно як практик). Обидва вони виправдовували використання аморальних засобів заради благородних цілей. Та все ж найбільш детальне обґрунтування і практичне втілення тези «мета виправдовує засоби» одержав у єзуїтів.

Католицький орден єзуїтів, заснований в 1534 р. в Парижі, існує і сьогодні. Він є войовничою організацією тієї, що використовує будь-які засоби для затвердження своєї віри. Цей орден побудований на жорстокому централізмі, залізній дисципліні, обов'язковому взаємному шпигунстві і доносительстві.

Ідеологи єзуїтів розробили спеціальну систему доказів морального виправдання свого права на аморальні дії: брехня, інтриги, клятвopушення, фальсифікація, змова, вбивства і т. д. Як затверджували, зокрема, головні моралісти ордену Г.Безенбаум (1600-1688), а потім Лагуорі (1696-1787), моральність вчинків вважається доведеним посиленням на церковний авторитет і забезпечується за допомогою ряду спеціальних прийомів. Так, за допомогою «уявної обмовки» - вимовленої думці приставки «не» («non») – морально виправдовується будь-яке клятвopушення, зрада обіцянкам, присязі і т. д. В цілому ж будь-який вчинок стає моральним, якщо він продиктований етично виправданою метою.

Теоретики цього ордену розробили цілу систему єзуїтської моралі, побудованої на виправданні будь-якого злочину, у тому числі і розв'язування ядерної війни, високою релігійно-етичною метою.

У такій відверто вираженій, як єзуїтів, формі теза «мета виправдовує засоби» зустрічається досить рідко. Що проте втягнулася в м'якший і привабливіший одяг ця формула має найширше застосування в політиці і дуже часто служить для прикриття аморальних політичних дій.

Звичайно ніхто навіть з найграндіозніших політиків не визнається в повній аморальності своїх цілей. Всі найбільші політичні злочини: війни, масовий терор, криваві революції і т. д. прикривалися великими з погляду їх творців цілями, що обіцяють благо, якщо не всьому людству, то принаймні своїй нації або класу. Брехня, приховування інформації, використання прийомів маніпулювання свідомістю людей широко поширені в світі сучасної політики і вважаються багатьма людьми цілком допустимими засобами політичного протистояння. Хоча в цілому наука і громадянська думка сьогодні відносяться до цього негативно.

Другий підхід до співвідношення цілей і засобів політики виходить з **етичного пріоритету засобів над метою**. Він представлений в першу чергу ідеологами ненасильства в політиці. Так, один з представників цього руху, лідер національно-визвольної боротьби Індії Махатма Ганді (1869-1948) – він вважав, що рівень розвитку суспільства визначається в першу чергу моральною досконалістю людей. Моральність же втілюється в реальність перш за все через використовувані в політиці засоби. Саме вони виразають етичну волю людини. Засоби мають пріоритет над цілями і є головним етичним критерієм політики, її людським вимірюванням.

Третій підхід до співвідношення цілей і засобів політики виходить з їх **сумірності**. Він намагається уникнути крайнощів, врахувати етичну значущість як цілей, так і засобів. У реальній політиці кожний з цих компонентів грає власну, вельми важливу роль. Всяка політика починається з мети. Мета об'єднує всі дії і їх результати в єдину цілісну систему, фактично зумовлює об'єкт політичної дії, супротивників і союзників.

Очевидно, що якщо, наприклад, політична партія ставить за мету усунення приватної власності і капіталізму, то навряд чи вона може розраховувати на симпатії колу підприємців і великих власників, навіть якщо обмежується мирними засобами боротьби.

Важливий вплив мети робить не тільки на результат політичної діяльності, а й на її засоби. Самі політичні цілі мають ієрархічну структуру і діляться на кінцеві і проміжні, короткострокові і перспективні, загальні і приватні. Саме **проміжні цілі надають найбільшу дію на вибір методів і засобів політичної боротьби**.

Так, наприклад, на розв'язування громадянської війни в Росії після приходу більшовиків до влади вплинула не їх кінцева мета – побудова комунізму, а, перш за все, проміжна мета – експропріація приватної власності, а також завзятість в досягненні цієї мети, небажання відмовитися від неї або хоч би висунути терміни її здійснення. Хоча, звичайно, безпосередньою причиною цивільної війни - з'явилося масове використання насильницького методу боротьби.

Між цілями і засобами існує взаємовплив. З одного боку, мета і умови її реалізації багато в чому зумовлюють використовувані засоби, з іншого – засоби безпосередньо впливаючи на досягнутий результат, визначають реалістичність або утопічність мети, її зміна або взагалі відмова від мети. Причому причиною неспівпадання цілей і результатів політики може бути як утопічна, так і неадекватні їй і ситуації засобу. В цілому ж, будучи вибраними для реалізації мети, а саме засоби роблять безпосередній вплив на результати політики.

Достатньо переконливе трактування загального співвідношення цілей і засобів в політиці з погляду її етичної оцінки дає Н. Бердяєв: «Мета йде у відвернуту далечінь, засоби ж залишаються безпосередньою реальністю...Коли застосовують злі, протилежні цілям засоби, то до мети ніколи не доходять, всі нехтують засобами і про цілі забувають,

або вони перетворюються в чисту риторику... Мета має сенс лише в тому випадку, якщо її почати здійснювати зараз же, тут».

Досвід комуністичного руху підтверджує істинність такого до співвідношення цілей і засобів в політиці. Велика гуманна мета – звільнення людей праці від експлуатації і пригноблення, побудова суспільства, в якому «вільний розвиток кожного є умовою вільного розвитку всіх» - в результаті застосування більшовиками насильства, що захопили владу, проти всіх незгодних призвела їх до протилежних результатів.

Не дивлячись на негативний вплив на політику аморальних дій, в деяких ситуаціях повна відмова від них може мати ще гірші наслідки. Суперечності між гуманними, благородними цілями і безсоромними діями – засобами політики, існують реально і не завжди можуть розв'язуватися за рахунок відмови від цілей через побоювання застосування сумнівних в етичному відношенні дій.

Рішення такого роду конфліктів можна знайти на шляху знаходження етичної сумірності цілей і засобів політики. Відомо, що етичні цінності мають ієрархічну структуру. Одні з них представляють більшу цінність, ніж інші. Так, наприклад, пожертвування життям заради порятунку інших людей — незрівнянно етичніший вчинок, ніж пожертвування бідним як добродійність невеликої частини свого доходу. Так само і аморальні справи істотно розрізняються по шкалі моральних цінностей: одна справа — вбивство людини і зовсім інша справа — нешкідлива брехня.

Стосовно політики це означає, що в ній бувають ситуації коли людина повинна діяти за принципом меншого зла подібно до лікаря, що приховує від хворого згубну або шкідливу для нього правду. Ще Платон в проекті своєї ідеальної держави виправдовував застосування брехні в лікувальній для народу меті. «... Правителям, — писав він, — буде потрібно у нас нерідко вдаватися до брехні і обману — ради користі тих, хто їм підвладний. ...Подобні речі корисні у вигляді лікувального засобу».

«Виліковуваність» аморальних засобів в політиці в цілому вельми сумнівна. Одного разу збрехавши з добрими намірами, людина набагато легше робить це повторно. З кожним разом у неї посилюється спокуса аморальних дій. Тривале ж застосування аморальних засобів в політиці разлагаюче діє як на самих лідерів, так і на їх прихильників, підриває довіру і у опонентів, і у союзників і кінець-кінцем веде не тільки до етичної деградації людей, що використовують такі засоби, але і ставить під сумнів ефективність політики, що проводиться ними.

Хоча принцип найменшого зла етично допустимий в деяких випадках, прийнятніший для зміцнення моральних орієнтації політики принцип **уникнення ситуацій, в яких брехня етичніша, чим правда**. Його рекомендував політикам видатний німецьким філософ-гуманіст І. Кант.

Сучасна наука не може визначити, які засоби є етичними і ефективними стосовно всіх випадків практики. Проте вона в змозі встановити етичну неприпустимість використання деяких засобів для досягнення політичної мети.

Так, наприклад, наукою доведено, а історією практично підтверджено, що в сучасних демократичних державах використання політичного терору або озброєних акцій для досягнення групових інтересів або навіть найпривабливіших цілей не тільки аморально, але і злочинно перед суспільством. Точно так же в сучасних умовах етично неприпустимо використання ядерного або інших видів зброї масового знищення для вирішення спірних міжнародних питань.

Все це свідчить про те, що для реалізації політичних цілей прийнятні далеко не будь-які засоби. Від тих ланцюгів, досягти які можна лише за допомогою явно антигуманних дій, слід відмовитися. Найбільш несумісні з моральністю насильницькі засоби.